

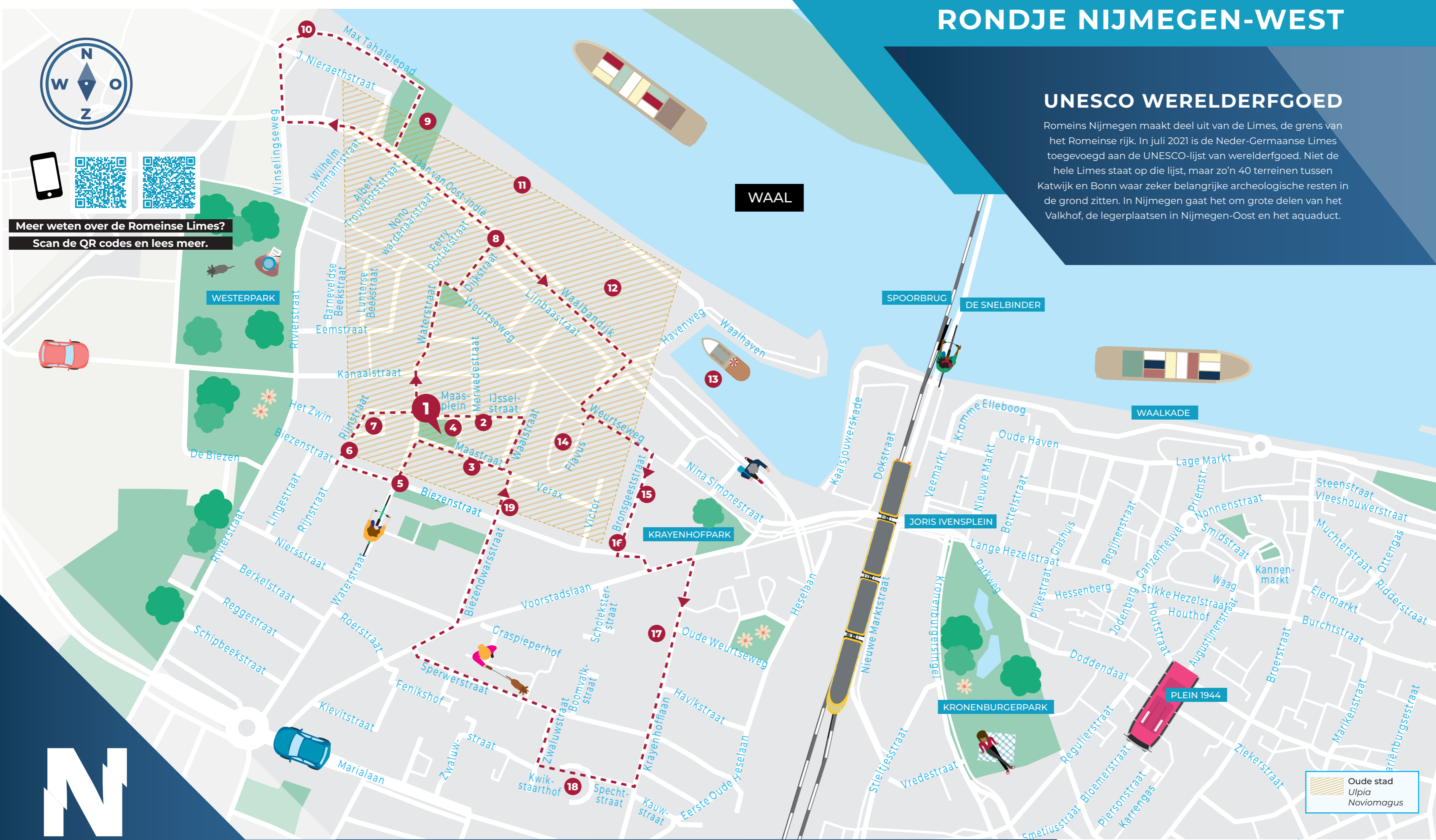
RONDJE NIJMEGEN-WEST

UNESCO WERELDERFGOED

Romeins Nijmegen maakt deel uit van de Limes, de grens van het Romeinse rijk. In juli 2021 is de Neder-Germaanse Limes toegevoegd aan de UNESCO-lijst van werelderfgoed. Niet de hele Limes staat op die lijst, maar zo'n 40 terreinen tussen Katwijk en Bonn waar zeker belangrijke archeologische resten in de grond zitten. In Nijmegen gaat het om grote delen van het Valkhof, de legerplaatsen in Nijmegen-Oost en het aquaduct.

Meer weten over de Romeinse Limes?
Scan de QR codes en lees meer.

N

NIJMEGEN
OLD CITY YOUNG VIBE

VIA WEST

LOOP JE MEE?

INTONIJMEGEN.COM

DE ROMEINEN IN NIJMEGEN

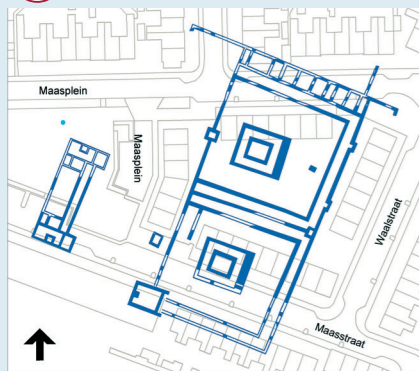
Nijmegen, de oudste stad van Nederland, heeft bijna vijf eeuwen Romeinse geschiedenis, een enorm lange tijd. De belangrijkste gebeurtenissen hierbij zetten we op een rijtje. Rond 19 voor Christus kwamen de Romeinen voor het eerst in onze omgeving. In Nijmegen-Oost (de Hunnerberg) legden ze een groot legerkamp aan. Even daarna bouwden ze op en rond het Valkhof een hoofdstad voor de Bataven, *Oppidum Batavorum*. Na de Bataafse Opstand in 69-70 herbouwden de Romeinen het legerkamp op de Hunnerberg in steen. Tegelijk verrees in Nijmegen-West een compleet nieuwe stad, *Ulpia Noviomagus*. Deze stad kreeg rond het jaar 100 officiële stadsrechten en is daarmee de eerste en oudste stad van Nederland. Rond 300 werd de stad verlaten en trok de bevolking weer naar het Valkhof, waar een fort of castellum werd gebouwd. In de vijfde eeuw namen de Franken geleidelijk de macht over.

NEDER-GERMAANSE
NIEDERGERMANISCHER
LOWER GERMAN
LIMES

1 TEMPELS (MAASPLEIN)

Het Maasplein is beroemd geworden door de vondst van twee naast elkaar gelegen tempels, rond 1920. Op het plein is de trappartij van een van de tempels gereconstrueerd, op ware grootte, maar niet op de originele plek. Boven op de trappartij is een bronzen plaquette aangebracht met een plattegrondje waarop de beide tempels staan. Het zijn zogeheten Gallo-Romeinse tempels, met een hoog middengedeelte en daar omheen een zuilengalerij.

Loop vanaf het Maasplein naar de IJsselstraat.

2 WINKELTJES

Onder de woningen van IJsselstraat 9-13 liggen de funderingen van een van de twee tempels. Verder zijn in het trottoir en de straat contouren aangegeven van winkeltjes die naast de tempel lagen. In die winkeltjes kon je offergaven kopen om aan de goden te offeren, of zelf te eten tijdens rituele maaltijden. Archeologen vonden hier overblijfselen van hanen, schapen, geiten, vissen en exotische producten als dadels, vijgen en pijnboompitten.

Loop door, rechtsaf (Waalstraat), rechtsaf (Maasstraat).

3 TWEEDE TEMPEL

Ter hoogte van Maasstraat 24-28 stond de tweede tempel. In de bestrating zijn de contouren ervan weergegeven met behulp van betonsteen. Hier kun je goed het centrale, vierkant gedeelte zien waar een groot godenbeeld stond. Daar omheen ligt een groter vierkant, de omliggende zuilengalerij. De muren liggen nog altijd onder de grond, want ze zijn na de opgraving weer toegedekt!

Loop door tot het Maasplein.

4 BEPLANTING

Rond 180 stond er een villa die bij een grote stadsbrand verwoest is. Nadien werd de buurt een ambachtswijk voor onder andere pottenbakkers

en leerlooiers. Het plein is ingericht met een speelveld van gras. Voor de beplanting is inspiratie opgedaan bij planten die Romeinen gebruikten in tuinen, zoals rozen, eiken, appel- en perenbomen.

Vanaf het Maasplein linksaf (Waterstraat), doorlopen tot kruising met Biezenstraat.

5 POORTGEBOUW

De Waterstraat volgt precies de belangrijkste noord-zuid weg door de Romeinse stad. Als je terugkijkt in de richting van het Maasplein, kun je je een voorstelling maken van de Romeinse poort die hier heeft gestaan: een monumentale entree van de stad. In de stad zelf was het een belangrijke winkelstraat.

Op kruising rechtsaf (Biezenstraat), eerste rechts (Rijnstraat) thv nr 45-47.

6 MUURTOREN

Bij opgravingen in 2008 vonden archeologen op deze plek niet alleen de stadsmuur terug, maar ook de fundamenten van een muurtoren. Die fundamenten zijn zichtbaar gemaakt in de straat. Het is tot nu toe de enige teruggevonden toren van de stad. Ter vergelijking: Xanten, de grotere broer van Nijmegen, had behalve 4 poorten ook 21 torens.

Loop door tot nr 63.

7 ROMEINS HUIS

Je staat hier in de achtertuinen van rijtjeshuizen die langs de hoofdstraat stonden (de Waterstraat). De percelen waar de huizen stonden, waren heel diep. Een van die huizen is hier op het plein gevisualiseerd.

Vervolg je weg tot kruising, linksaf (Waterstraat), weg vervolgen, Kanaalstraat oversteken, weg vervolgen tot Weurtseweg, oversteken rechts af buigen, eerste links (Dijkstraat).

8 DIJKSTRAAT

Hier loop je tegen de Waalbandijk aan. Aan de lage, zuidelijke kant van de dijk ligt het Romeinse loopvlak niet ver onder het huidige loopvlak, soms maar een halve meter. Als je de dijk opklimt, zie je dat het gedeelte aan de Waalkant veel hoger ligt. Dit gedeelte is rond 1850 opgehoogd met grond om er fabrieken te kunnen bouwen

zonder last te hebben van overstromingen. Vlakbij deze plek vond in 2014 een publieksofgraving plaats onder de naam 'Nijmegen graaft!' Iedereen mocht meegraven onder begeleiding van professionele archeologen. Duizenden Nijmegenaren hielpen mee.

Linksaf, Laan van Oost-Indië.

9 KLASIEKE TEMPEL

Je loopt hier door het hart van de Romeinse stad Ulpia Noviomagus. Op het terrein aan je rechterhand zijn bij de aanleg van Fort Krakenhuff in 1834 de resten van een groot gebouw gevonden. Waarschijnlijk was het een klassieke Romeinse tempel zoals die in alle grotere Romeinse steden heeft gestaan.

Vervolg je weg, rechts Winselingseweg, doorlopen tot de rivier de Waal.

10 WAAL

Vrijwel alle historische steden zijn ontstaan bij en dankzij het water. Dat gold ook voor Romeins Nijmegen. Hier ergens moet het havenkwartier hebben gelegen, waar het een drukte van jewelste was bij de aanvoer en handel van goederen uit het hele Romeinse rijk. Helaas weten we niet precies waar de haven lag: de Waal stroomt tegenwoordig vele tientallen meters zuidelijker dan in de Romeinse tijd. Een andere onopgeloste kwestie is de locatie van een mogelijke brug over de Waal. Er zijn meerdere argumenten voor het bestaan van zo'n brug, maar archeologisch laat die zich moeilijk bewijzen.

Ga rechtsaf (Max Tahalelepad), volg de weg naar rechts richting Laan van Oost-Indië, linksaf tot Waalbandijk thv nr 12 (Honigtoren).

11 BADGEBOUW

Onder de gebouwen van de Honig liggen de overblijfselen van het grote openbare badhuis (*thermen*) van Ulpia Noviomagus, kort voor het jaar 100 gebouwd door soldaten van het Tiende Legioen. Het complex werd rond 180 door een stadsbrand verwoest. Iedereen kon hier een bad nemen, tegen een geringe vergoeding. Maar het badhuis vormde ook een ontmoetingsplaats: je kon er bijkletsen

met bekenden en onbekenden, een stoombad nemen, je laten masseren en sporten. Een mix van zwembad, sauna en gym dus.

Ga verder op de Waalbandijk, kijk naar de nieuwbouw aan je linkerhand.

12 BADHUIS

Vanaf 1900 stond hier het slachthuis. In 1931 wilden arbeiders fundamenten aanleggen voor een uitbreiding van het slachthuis, maar ze stuitten op Romeinse fundamenten waar ze niet doorheen kwamen. 'De rest was echter zo ijzerhard, dat men, na enige dagen zonder veel resultaat getracht te hebben deze met houwbeitels en voorhamers stuk te hakken, heeft moeten besluiten alleen het allernoodzakelijkste te verwijderen en het overige te laten zitten.' De fundamenten horen waarschijnlijk bij het badhuiscomplex. Ze liggen er nog steeds, ook na de sloop van het slachthuis in 2020 en de bouw van de nieuwe wijk.

Vervolg je weg tot de kruising met de Havenweg.

13 HAVEN

Hier zie je de Nieuwe Haven, gegraven in 1855 ter vervanging van de Oude Haven binnen de toenmalige stadsmuren. Men moet bij het

graven de Romeinse stadsmuur zijn tegengekomen: de muur lag enkele tientallen meters verderop, gezien vanaf de linker kade. In het verleden zijn hier ook talloze vondsten gedaan, waaronder stenen sarcofagen. Dat is niet vreemd, want buiten de stadsmuren lagen enorme grafvelden. In totaal zijn in twee eeuwen tijd rondom de stad Noviomagus naar schatting 30.000 tot 40.000 mensen begraven. Bij baggerwerkzaamheden in de Waal, werd begin twintigste eeuw een Romeins gezichtsmasker gevonden. Het originele masker, dat tot de vaste collectie van Museum Het Valkhof behoort, zou gemaakt zijn voor een Romeinse soldaat, in de tweede helft van de eerste eeuw na Christus. Het is door Andreas Hetfeld uitvergroot tot een kunstwerk van vijf meter hoog, het Gezicht van Nijmegen.

Ga rechtsaf (Havenweg) tot de kruising met de Weurtseweg. Steek over (Flavus).

14 FLAVUS

De naam van het plein verwijst - net als de straatnamen Verax en Victor - naar Bataven die we kennen uit historische bronnen. Ook in dit gebied zijn interessante Romeinse vondsten gedaan. Er lag een soort ambachtswijk

waar timmerlieden en schoenmakers woonden. En er was bebouwing met huizen en kleine winkeltjes. Op beide hoeken van de Weurtseweg zijn flats vernoemd naar Romeinse keizers.

Linksaf Weurtseweg vervolgen, eerste rechts (Bronsgeststraat).

15 MUUR EN GRACHT

In de achtertuinen van de panden links (nr 21-57) vonden archeologen in 1985 de oostelijke grens van de stad Noviomagus: een acht meter brede spitsgracht en de uitgebroken fundamenten van de stadsmuur. De gracht en de muur konden over een lengte van 60 meter worden gevolgd en liep parallel aan de Bronsgeststraat. Dat is op zichzelf al een bijzonder fenomeen, want net als bij de Waterstraat is hier de oriëntatie van de Romeinse stad na 2000 jaar nog bewaard gebleven. In de gracht lagen blokken tufsteen, waarschijnlijk van de stadsmuur zelf. Enkele grote blokken tufsteen (van 1,8 meter) zijn van een ander bouwwerk, misschien een stadspoort.

Vervolg de weg tot aan de kruising met de Biezenstraat.

16 HOEK VAN DE STAD

Vlak voor de kruising, in het plaveisel midden op straat (thv nr 56-58), zie je blauwe, golvende banen: deze geven de locatie aan van de zuidelijke muur met gracht. Omdat we net ook al de oostelijke muur tegenkwamen, sta je hier dus precies in de zuidoostelijke hoek van Noviomagus. De muur is overigens niet meteen bij de aanleg van de stad rond 100 gebouwd, maar pas aan het eind van de 2e eeuw, wellicht vanwege dreigende invallen van Germanen. Tot die tijd had Noviomagus dus geen muur nodig.

Ga linksaf (Biezenstraat), eerste links Voorstadslaan, steek over, links afbuigen, eerste rechts (Krakenhofflaan).

17 RIJKE GRAVEN

Alleen al in dit gebied rond de Krakenhofflaan lagen naar schatting zo'n 12.500 Romeinse graven. Achter de huizen nr 32-38 vonden archeologen de resten van drie ommuurde grafvelden. In elke tuin stond een metershoog, fraai bewerkte grafmonument.

Rijke grafgraven wijzen op familiegraven van rijke Bataafse elite aan het eind van de eerste eeuw.

Vervolg je weg, tweede rechts (Spechtstraat), gaat over in Kwikstaarthof.

18 GRAFVELD

Het enorme grafveld was heel divers. Daarbij geldt: hoe rijker de overledene, hoe dichter het graf bij de stad en de doorgaande wegen. De graven die hier op de Kwikstaarthof zijn gevisualiseerd liggen ver buiten de stad, hemelsbreed zo'n 400 meter. Het zijn dan ook eenvoudige graven, meestal bestaand uit een kuiltje met daarin de urn met crematieresten, afgedekt door een grafheuveltje. Er omheen lag een rond of vierkant greppeltje.

Vervolg je weg tot aan de Zwaluwstraat, rechtsaf, linksaf (Sperwerstraat), rechtsaf Voorstadslaan, oversteken, linksaf (Biezenwasstraat), weg vervolgen, oversteken bij Biezenstraat, je komt uit in Maasstraat.

19 STADSMUUR

Ook in deze straat is de locatie aangegeven van de zuidelijke begrenzing van de Romeinse stad Noviomagus. Tegen de binnenkant van de muur was een aarden wal opgeworpen, aan de buitenzijde was een brede, droge gracht gegraven. De gracht staat aangegeven met een mooie blauwe golf, maar in werkelijkheid was het een droge gracht in de vorm van de letter V: een typisch Romeinse spitsgracht.

Vervolg je weg, linksaf bij kruising Verax. Je komt uit bij het Maasplein.

Op de plek van het huidige Waterkwartier lag ooit een enorme stad. Rond het jaar 100 schonk keizer Traianus de stad officiële stadsrechten. Als cadeau gaf Traianus de stad ook zijn familienaam (Ulpus) mee. Voluit heette de stad *Ulpia Noviomagus Batavorum*. Rond 180 woedde er een stevige stadsbrand, waar de stad niet volledig van kon herstellen. Een eeuw later, rond 275, stonden de Germanen voor de poorten. De stad kwijnde weg ten gunste van een nieuwe nederzetting op het Valkhof. Ulpia Noviomagus verviel langzaam tot een ruïneveld. Wat we er nu van weten, komt vooral door archeologische opgravingen.

OLD CITY YOUNG VIBE

NIJMEGEN

N

Lengte wandeling ca. 5,5 km

Bedenk bij het lopen van de route dat deze bijna geheel binnen de Romeinse stad ligt. Dan krijg je ook een idee van de omvang van de stad. In de 2e eeuw woonden hier 4.000-6.000 mensen.

LEUKE WEETJES

HYGIËNE

Een van de belangrijkste gebouwen in Noviomagus was echter een dieptepunt. Alleen al in 1665 werd in drie maanden tijd het badhuis. Inwoners van de stad kwamen er niet alleen voor hun persoonlijke hygiëne, maar ook om te sporten en vooral om anderen te ontmoeten. Het badgebouw kende een koudwater-, lauwater- en warmwaterbad en werd verwarmd door een hypocaustum: vanuit een stookruimte werd hete lucht onder de vloer geblazen. Vervolgens steeg de hete lucht door gedeeltelijk holle muren omhoog.

RECYCLING

In de middeleeuwen gebruikten Nijmegenaren de resten van de Romeinse stad als een steengroeve waar ze gratis bouwmaterialen konden halen. Maar tussen de ruïnes zag een Italiaanse bezoeker in de 16e eeuw nog 'overblijfselen van prachtige gebouwen'. In de 17e eeuw bereikte de afbraak

van de ruïnes in Nijmegen-West echter een dieptepunt. Alleen al in 1665 werd in drie maanden tijd 200 ton tufsteen opgegraven om te verwerken tot tras. En een jaar later zond het stadsbestuur van Nijmegen drie karrenvrachten met Romeinse oudheden als relatiegeschenk naar de stadhouder van Kleve, Johan Maurits van Nassau.

OPGRAVINGEN

Je zou denken dat we onderhand wel genoeg archeologisch onderzoek hebben gedaan om Noviomagus te kunnen reconstrueren. Dat valt vies tegen: nog geen 10% van de stad is opgegraven. En dan nog vooral in het zuiden van Novio-magus. De grote, monumentale openbare gebouwen liggen juist in het noorden van de stad, vlak bij de Waal. Maar daar is nauwelijks opgegraven.

OLD CITY YOUNG VIBE

COLOFON

Mogelijk gemaakt door gemeente Nijmegen
Vormgeving en realisatie: StudioBont
Tekst: Paul van der Heijden
Fotografie o.a.: Tijdlijn Historische Projecten, Valkhof Museum